

Písemnictví latinského jazyka zahrnuje památky jednak epigrafické, jednak literární. Obojí se běžně podává uspořádáno podle tří hledisek v následujícím pořadí: 1° chronologicky, 2° žánrově, 3° tematicky. V dalším výkladu zúžíme latinské písemnictví pouze na literaturu. S ohledem na její genesi nelze latinskou literaturu doby antické (do zániku Západořímské říše) vykládat bez vazby na literaturu řeckou. Teprve od karolinské renesance (poté, co se západoevropský středověk vzpamatoval z nejtemnějšího úpadku) funguje latinská literatura samostatně: vztahy k řeckému pokračování Římské říše jsou politicky špatné a intelektuálně nulové. Abychom podpořili zájem o latinskou literaturu doby antické (a jenom té), podíváme se na ni primárně tematicky.

Tematika je vázána na žánr. Literátou byla nejprve výlučně poesie, tedy řeč vázaná. Veškerá magická slova (modlitby, věštby) jsou verše: význam je «očarován» prožitkem deklamace.¹ Poesie má trojí podobu, epos: mýtický příběh a zjevené poznání; lyrika: adresný apel; drama: prožitek jedince (síc!). Prosa: historie, totiž výsledky vlastního pozorování světa, a veřejná řeč; prosa je proto nauková a přesvědčovací.² Filosofie (včetně matematiky) se napřed vůbec nepíše. Příběh ze života: komedie; dobrodružný příběh: román/novela – mnohem pozdější.

Nejvýraznějším tematem je (v našem kulturním kontextu) antická MYTOLOGIE. Latinské písemnictví vypovídá o římské mytologii mnohem méně než o řecké. A tak začneme řeckou. Tvůrcem řeckého náboženství je Homér. Náboženský systém je obsažen, ne však systematicky vyložen v obou homérských eposech (*Ílias*, *Odysseia*). Pokud jde o žánr lyriky, je homérský náboženský systém obsažen v tzv. homérských hymnech (dochovalo 33, vznikaly v období VII – III a.C.n.) a v Pindarových (522/518 – ante 431) ódách (*epinígia*). Víc nám antika — pro archaické a klasické řecké období — v žánrech epiky ani lyriky nedochovala, přestože máme důvody domnívat se, že existovala mnohá další díla.³

Víme, že ještě v klasickém období napsal Antimachos z Kolofónu (natus V/IV a.C.n.) epos *Thébais*, rozvíjející látku staršího (!) Aischylova dramatu *Hepta epi Thébas*. Řecký text se nedochoval, pouze polemiky o něm (Platón epos chválil, Kallimachos haněl), dochovalo se však latinské zpracování Statiovo. V epickém žánru uchovala řecká literatura už jenom dvě díla jasně mytologické tematiky: *Argonautika* (4 knihy) helénistického básníka jménem Apollónios Rhodios (natus 295 inter et 290 a.C.n.) a *Ta meth'Homéron*, příběh trójské války, jež

¹ Bajka, jistě pradávny žánr, je sice literárním žánrem v našem moderním chápání, leč v hodnotovém systému antiky literátou vůbec nebyla. Máme svědectví o pokusech bajky «zliterárnit»: Sókratés v dialogu *Faidón*. Symbolické postava Aisópova se sice dá — na základě porovnání antických zpráv — lokalizovat do VII/VI a.C.n., ale ta jediná podoba, kterou máme, totiž veršovaná, pochází pro řečtinu až z II a.D. (Barbios), zato pro druhotnou (!) latinu už z I a.D. (Phaedrus).

² Pouhou technikou přesvědčování je rozprava coby (vesměs předstíraná) konfrontace názorů. Ostatně brzy se slovem *dialog* začne označovat přímo prezentace názoru vlastního.

³ O tom svědčí tematika attického dramatu i panhelénského výtvarného umění (e.g. Héraklés). Tematiku známe rovněž z velmi pozdních obsahů, dochovaných ve spisech učenců, jako byli Athénaios (konc II a.D., dialog *Deipnosophistai*), či Proklos (≈ 410 – 484, systematické výklady *Theologiké stoicheiōsis*, *Eis tén Platónos theologian*). Moderní literární kritika ony citáty poskládala do dvou cyklů, trójského, jež koreluje s dílem Homérovým, a thébského, jež pokládá za zdroj dramatické látky široce související s Oidipem.

Kointos ze Smyrny (latinsky Quintus Smyrnaeus, III? – IV? a.D.) dovyprávěl ve 14 knihách od míst, kde končí *Ílias*, po odchod Řeků z dobyté Tróje.⁴

Publius Vergilius Maro (70 – 19) *Aeneis*

Gaius Valerius Flaccus (mortuus ≈90 a.D.) *Argonautica*

Publius Papinius Statius (inter 40 et 50 – circa 96) *Thebais, Achilleis*

Claudius Claudianus (369? – 404?) *Gigantomachia, De raptu Proserpinae*

Řecká mytologie dále přirozeně žije v antické tragédii (*tragóidiá*). Ta je pro řeckou literaturu doložena pouze attickou trojicí Aischylos (525/524 – 456/455; 7 tragédií, jediná dochovaná trilogie), Sofoklés (497/496 – 406; 7 tragédií, 1 neúplně dochované satyrské drama), Eurípídés (≈480 – 406; 17 tragédií a 1 satyrské drama; pod Eurípidovým jménem se dochovala i tragédie *Rhésos* neznámého autora).⁵

Lucius Aenneus Seneca (Seneka Mladší; ≈4 ante C.n. – 65 a.D.) 9 tragédií (*Hercules furens, Troades, Phoenissae, Phaedra* = *Hippolytos, Oedipus, Agamemno, Medea, Hercules Oetaeus, Thyestes*).⁶

Odvážím se říct: Tímto se vyčerpávají doklady na řeckou mytologii jako přirozený svět řecké literární tvorby. Lze protestovat: A co Hésiodos? Inu, jím začíná jiný řecký postoj k vlastní mytologii, snaha o vědecké utřídění.

Hésiodos (VIII/VII a.C.n.) je první systematik řecké mytologie. Systematizuje jednak proto, aby vytýčil rámeček lidského dění (*Erga kai hémeraí*), jednak aby udělal pořádek v bozích a héroích. Pořádkem myslí genealogii: *Theogoniá* (uspořádání bohů), *Katalogos gynai-kón* (katalog žen, rodiček héroů; dochoval se jediný velký zlomek *Aspis*).

Antickou mytologii coby soustavu příběhů shrnuje příručka *Bibliothéké* z I a.C.n. (končí trójským cyklem). Tradice ji připisuje gramatikovi Apollodórovi z Athén (≈180 – inter 120 et 110), o kterém víme, že napsal veršované výklady *Peri theón* a *Chronika*, dějiny Řeka od pádu Tróje po autorovu současnost (zachovány jen zlomky).

Latinským protějškem je mytologická příručka *Fabulae* dochovaná ze II a.D. u níž se jako autor tradičně, leč neoprávněně uvádí Gaius Iulius Hyginus, správce palatinské knihovny z doby Augustovy.

⁴ K těm lze přidat ještě dvě zvláštnosti. První představuje *Alexandra* Lykofróna z Chalkidy (Euboia, III a.C.n.), rozsáhlá báseň (přes 1.400 jambických trimetrů) proroctví, jež pronesla Cassandra (= Alexandra) o pádu Tróje a dalších osudech světa. Druhou pak obrovská *Dionýsiaka* (48 knih, 22.000 hexametrů) od Nonna z Pánopole (Egypt, v a.D.) shrnující všechny nám známé příběhy spojené s postavou Dionýsa a navíc líčící jeho vítězné tažení do Indie coby alegorii Alexandra Makedonského. Týž Nonnos hexametričky přebásnil Janovo evangelium (*Metabolé tú kata Ióannén euangeliú hagiú*; rovněž dochováno).

⁵ Důležitá je vazba mytologických motivů na řeckou tragédii (včetně satyrského dramatu): řecká kómédie (*kómóidiá*), doložená toliko dvěma autory, s ní nepracuje buď vůbec, jak dokládá mladší Menandros (342/341 – 293/292), básník běžného života, objevený teprve ve XX. stol. na egyptských papýrech, nebo zcela nemytologicky, jak to dělá Aristofanés (445 – 380?), drsný politický kabaretiér, dochovaný v antickém literárním kánonu. Píše-li Plautus (ante 251 – 184) kómédii s mytologickými postavami, nazve ji výslovně tragi-kómédií (*Amphitruo*).

⁶ Senekovi byla připsána i jediná dochovaná latinská praetexta, *Octavia*. Tímto výčtem se vyčerpává latinská tragédie, vzor pro klasické evropské drama (Shakespeare, Lope de Vega, Corneille). Teprve Racine, pak Lessing a Goethe čtou řecky a napodobují dramata řecká.

Pseudoapollodórova *Bibliothéké* končí trójským cyklem. Ten je z mytologických námětů jednoznačně nejpobulárnější. Víme již, že ještě ve IV? a.D. skládá Quintus Smyrnaeus *Ta meth Homéron*, příběh trójské války dovyprávěný od míst, kde končí *Ílias*. Quintus je poslední, kdo se drží epického žánru. Snad již v I a.D. vznikla v řečtině románová zpracování spojující se jmény Darés z Frygie (*De excidio Troiae*) a Diktys z Kréty (*Ephemeris belli Troiani*). Obě se zachovala v pozdnělatinských překladech ze IV – V a.D. Diktys má literární ambice (stilizuje se do přímého účastníka bojů), Darés je zoufale nudný. Právě on se přitom stal předlohou pro veleúspěšnou středověkou *Kroniku trajánskou*, přeloženou do mnoha národních jazyků.⁷

Antická mytologická látka naštěstí neskončila jen v žánru rodokapsu. O to se zasloužilo epyllion, žánr jež v řečtině vytvářejí učené helénističtí knihovníci jako Kallimachos z Kyrény (< 300 – ≈ 240), působící v Alexandrii, nebo Euforión z Chalkidy (natus 276/275 a.C.n.), působící v Antiochii nad Orontem. Tito tvůrci si zakázali psát eposy (Kallimachos z toho důvodu odmítá staršího Antimacha a tvrdě kritizuje mladšího svého současníka Apollónia)⁸ a svou mytologickou učenost předvádějí v kratších zaumných dílech.⁹

Žánr epyllia v polovině 1. stol. nadšeně přebírají latinští *poetae noui*, neoterikové (*neóteroi*), jimž Cicero posměšně říká *cantores Euphorionis* (Tusc. 3.45). Dochovalo se nemálo jmen, ba i životních osudů, leč svým dílem se z neoteriků uchoval jediný, Gaius Valerius Catullus (84? – 54?). Zpracoval látku jak homérskou (Svatba Pélea a Thetidy), tak nehomérskou (*Attis*, z tematického okruhu maloasijské bohyně Kybelé, *Kadeř Bereníčina* – podle Kallimacha). K nejvyšší virtuositě dovedl epyllion Publius Ovidius Naso (43 a.C.n. – 18/17 a.D.). Z epyllii uvil *carmen perpetuum* pod názvem *Metamorphoses*. V nich spojuje látku řeckou s římskou. Čistě římskou mytologií se zabývá ve výkladovém cyklu *Fasti* (hlavní zdroj poučení o vlastní mytologii římské). V žánru elegie sepsal *Heroides* (rétorická cvičení podaná jako čtené divadlo; ostatně i Senekovo divadlo bylo čtené).

Jediným dalším žánrem, jenž něco vypovídá o antické mytologii, jsou polemiky církevních otců.

.....
 ODBOČKA INDO-EVROPSKÁ. Řecké/ý epos *Ilias* má 15.000 veršů, *Odysseia* 12.000.¹⁰ Indické/ý epos *Rámájana* čítá 24.000 šlóků (= dvojverší z půlených veršů), *Mahábhárata* jich má dokonce 100.000. Co je starší? Řecko! *Mahábhárata* vznikala mezi 400 a 400 (a.C.n. – a.D.), *Rámájana* mezi 200 a 200 (a.C.n. – a.D.).

⁷ O popularitě českého překladu, vzniklého ke konci XIV stol., svědčí skutečnost, že *Trajánská kronika* vyšla jako první česká kniha tiskem (1468 v Plzni). O něco později (cca 1475) vydává stejnou látku William Caxton jako vůbec první knihu tištěnou v angličtině: *Recuyell of the Historyes of Troye*.

⁸ Připouští se však parodie, e.g. *Batrachomyomachia*, již ve shodě s Canforou pokládáme za dílo helénistické. Parodie zesměšňuje ne tak starý žánr eposu, jako spíš soudobé snahy epos oživit.

⁹ Kallimachova *Aitia* 'Příčiny' vykládají ikonografické zvláštnosti konkrétních zobrazení (proč socha Artemidy z Leukádie nese na hlavě mozdíř) a liturgické zajímavosti odlehlých rituálů (proč se na Paru konají obřady Charitkám bez doprovodu fléten a věnců).

¹⁰ Nonnova *Dionysiaka*, jež jsou co do rozsahu největším řeckým eposem, mají 22.000 hexametřů.

ŘECKÝ JAZYK – ŘECKÉ PÍSEMNICTVÍ

Rozdělení písemnictví na epigrafiku a literaturu (spolu s vyloučením ústní slovesnosti) jsme vyložili již dříve (orbis Graecus, lingua Latina). Stejně tak jsme už na jiných místech poukázali na pevné vazby mezi tematem a žánrem (litterae Latinae ut litterarum Graecarum pars). Připomeňme, že literaturou byla původně pouze poesie. Poetické žánry epiky a dramatu (tragédie i kómedie) jsme vyložili v přehledu mytografickém. Antická lyrika je pro moderního čtenáře jistě zajímavější ve vydání latinském. Z řecké máme (s výjimkou Pindara, Theognida a «homérských» hymnů) dochované jen zlomky archaických básníků (Stobaiova čítanka a citáty porůznu roztroušené) a pak zaumné helénisty (plus anthologie epigramů).

Poiésis: tvorba. Prosa, sc. *oratio prorsa*: řeč volně vpřed se deroucí. O čem? Inu, o poznání.

1. Historická cesta: Hérodotos, Thúkýdídés & Hippokratés, Xenofón, Aristotelés & Theofrastos. Pak přijdou helénističtí filologové, literáti píšící – důsledně prosaicky – o literatuře.¹

Nauková prosa tíhne k poesii jako k vyjádření definitivnosti poznání: co je veršem, už není zpráva o vlastním přemýšlení, pozorování a sbírání poznatků, už je to sdělovanou, ba zjevovanou pravdou. Příznačné je, že básník zbásňuje starší prosaický text. Tak Arátos ve svých *Fainomenech* «pouze» zbásnil prosaická *Fainomena* Eudoxa z Knidu, žáka Platónova, a Apollodóros z Athén ve své *Chroniké syntaxis* přepracovává jambickým trimetrem prosaický spis *Chronografiai* od Eratosthena.

Řecká historiografie, včetně své filologické a přírodovědné složky, plynule přechází z globálního světa helénistického do globálního světa římského: Polybios z Megapole [Peloponnésos], Poseidónios z Apameie [Sýrie; dílo nedochováno], Diodóros z Agyria [Sicílie], Dionýsios z Halikarnássu [Kárie], Appiános z Alexandrie [Egypt], Strabón z Amaseie [Pontos]...

2. Attické řečnictví a filosofie: v kontextu bytostně prosaického řečnictví nalézá Platón způsob jak (poprvé v řeckých dějinách) veřejně mluvit o filosofii (Sókratés coby sofista).

Pro dobu helénistickou je nápadná díra v dochování filosofických textů (jedině Epikúros v latinském zbásnění Lucretiově). Řecké texty máme až z doby římské: Filón z Alexandrie, Epiktétos z Hierápole [Frygie; zaznamenán Arriánem z Níkodémie], Sextos Empeirikos, Diogenés Laértios, Plótinos (... a samozřejmě církevní otcové).

3. Matematická cesta: Eukleidés, Archimédés, Klaudios Ptolemaios...

4. Gramatická cesta: Dionýsios Thráx & Apollónios Dyskolos

5. Opuštění širšího filologicko-filosofického kontextu: praktické naukové texty (vojenství, stavitelství, lékařství & zvěrolékařství, etc.)

6. «Deviace» prosy: dobrodružný román

.....
PLÁN ČETBY

¹ Včetně případu, kdy matematik Hipparchos píše komentář k Arátově astronomickému eposu *Fainomena*.